

ZDRAVO DRUŽA TVO

Monday, 22 December 2008

Napisao: Erih From (1900-1980)

ZDRAVO DRUŽA TVO

Struktura kapitalizma i karakter 19. vijeka

Ukratko ove zajedničke osobine su: 1) postojanje politički i pravno slobodnih ljudi, 2) činjenica da slobodni ljudi (radnici i nameštenici) prodaju svoju radnu snagu vlasniku kapitala na tržištu radne snage na osnovu ugovora, 3) postojanje tržišta kao mehanizma pomoću koga se određuju cene i reguliraju razmena društvenih proizvoda, 4) činjenica da svaka individua radi s ciljem da ostvari profit ali se pretpostavlja da će pomoću općite konkurentske borbe svi izvući korist od toga. (...) Dobro je poznato kako su se ljudi skeptički odnosili prema novim mašinama u ovom periodu, ukoliko su one pretile da li će 19. vijeka rada. Kolber ih je nazvao "čvrstoperijateljima rada", a Monteskie kaže u delu "Duh zakona" da su smanjili broj radnika "čvrstperijateljima". Razni stavovi koje smo pomenuli zasni bili su se na principima koji su određivali 19. vijeka 19. vijeka u toku mnogih vekova. Najvažniji princip bio je da društvo i ekonomija postoje zbog 19. vijeka, a ne 19. vijek zbog njih.

(...) U XIX veku se tradicionalni stav XVIII veka menja najpre polako, a zatim ubrzano. Ljudsko biće, sa svim svojim željama i brigama, sve više gubi svoje centralno mesto u ovom kapitalističkom sistemu, a to mesto zauzimaju posao (business) i proizvodnja. U ekonomskoj sferi 19. vijek prestaje da bude "merilo svih stvari". Najkarakterističniji element kapitalizma XIX veka je, pre svega, bezdušna eksploatacija radnika; verovalo se da je prirodni ili društveni zakon da stotine hiljada radnika žive u stanju skapavanja. Smatralo se da je vlasnik kapitala moralno ispravan ako je u potrazi za profitom do maksimuma eksploatisao radnu snagu koju je najmio. Nije gotovo uopće postojalo osećanje solidarnosti između vlasnika kapitala i njegovih radnika. Najviši zakon bio je zakon ekonomske držine. Sva ograničenja ranijih vekova su napuštena. Ovek traži kupca, pokušava da proda jeftinije od svog konkurenta, a konkurentska borba protiv drugih je isto toliko nemilosrdna i neograničena kao i eksploatacija radnika. (...) Mada svi veruju da delaju prema sopstvenim interesima, ljudi su u stvari, determinisani anonimnim zakonima tržišta ki ekonomskim mehanizmom. Individualni kapitalista proširuje svoje preduzeće ne prvenstveno zato što on to želi, već zato što mora, jer, kao što je Karnegi rekao u svojoj autobiografiji, odlaganje daljeg proširenja značilo bi vraćanje unazad. U stvari, kako preduzeće raste, ono se mora neprestano proširivati, bilo da se to želi ili ne. U ovoj funkciji ekonomskog zakona, koji deluje iza leđa 19. vijeka i goni ga da radi, ne ostavljajući mu slobodu da osluhuje, vidimo početak konstelacije koja sazreva tek u XX veku. (...) Sada, međutim treba da se zadržimo nešto duže na važnosti savremenog tržišta, kao centralnog mehanizma raspodele društvenih proizvoda, pošto je tržište osnova za formiranje ljudskih odnosa u kapitalističkom društvu. Kada bi bogatstvo društva odgovaralo stvarnim potrebama svih njegovih članova, ne bilo problema oko njegove raspodele; svaki član bi mogao da uzme iz društvenog proizvoda onoliko koliko hoće ili koliko mu je potrebno, i ne bilo potrebno regulisati raspodelu, izuzev isto u tehničkom smislu. Ovaj uslov nije nikada postao u ljudskoj istoriji, izuzev u primitivnim društvima. Potrebe su uvek bile veće od ukupnog društvenog proizvoda i zato je bilo neophodno regulisati njegovu raspodelu, u tom smislu koliko će i ko moći najviše da zadovolji svoje potrebe i koje će klase morati da se zadovolje sa manje nego što žele. U najrazvijenijim društvima ova odluka uvek je donošena prinudno. Izvesne klase imale su moć da za sebe prisvajaju najbolji društveni proizvod i da drugim klasama propiše te i prljave poslove i manji udeo u proizvodu. Sila je često bila dopunjena društvenom i religioznom tradicijom, koja je tako jasno psihika uticala na ljude da je često pretnja fizičkom sila bila nepotrebna.

Pod otuđenjem se razume naša iskustva u kome ličnost doživljava sebe kao neko strano biće. Ona je, moć se reći, postala otuđena sama od sebe. On ne doživljava sebe kao centar svoga sveta, kao stvaraoca sopstvenih dela, već su njene radnje i njihove posledice postale njeni gospodari, kojima se ona pokorava i koje mora da obavlja. Otušena osoba nije u kontaktu sa samom sobom, kao što nije u kontaktu sa drugim osobama. Ona, kao i drugi, doživljava sebe kao što se doživljavaju stvari; našulima i zdravim razumom, ali u isto vreme ne uspostavljaju produktivnu vezu sa samom sobom i sa spoljnim svetom. Ovo predstavlja osnovni rezultat uticaja kapitalizma na ličnost 19. vijeka. Moderno tržište je samoregulativni mehanizam raspodele, koji čini nepotrebni podelu društvenog proizvoda prema određenom ili tradicionalnom planu, i na taj način uklanja potrebu upotrebe sile u društvu. Naravno, nedostatak sile više je prividan nego stvaran. Radnik koji mora da prihvati nadnicu koja mu je ponušena na tržištu radne snage primoran je da prihvati uslove tržišta, jer drukčije ne bi mogao da opstane. Tako je "čvrstperijateljima" pojedinca umnogome iluzorna. On je svestan činjenice da ne postoji SPOLJNA sila koja ga nagoni da stupi u izvesne ugovore, ali je manje svestan zakona tržišta koji deluje iza njegovih leđa, stoga on veruje da je slobodan, a, u stvari, nije. (...) Ekonomsko funkcionisanje tržišta zasni se na konkurenciji mnogih pojedinaca koji žele da prodaju svoju radnu snagu ili usluge na tržištu radne snage i ličnosti. Ova ekonomska činost konkurencije dovela je, naročito u drugoj polovini XIX veka, do povećanja konkurentske

držanja, ako govorimo jezikom karakterologije. Čovek je gonjen željom da prevaziđe svog konkurenta, nenjajući tasko s koji je karakterističan za feudalno doba – da svako ima svoje tradicionalno mesto u društvenom poretku s kojim treba da bude zadovoljan. (...)

Drugi faktor koji sačinjav kapitalistički sistem proizvodnje je taj da je u ovom sistemu profit cilj celokupne ekonomske aktivnosti. Oko ovog –motiva profita– u kapitalizmu stvoreno je mnogo sračunate i nesračunate konfuzije. Kao se, i to pravom, da celokupna ekonomska aktivnost ima smisla jedino ako dovodi do profita, tj. ako stičemo više nego što smo potrošili u procesu proizvodnje. Da bi zaradio za život, čak i prekapitalistički zanatlija morao je da troši na sirovine i nadnice za svoje jegrte manje od cene koju je tražio za svoj proizvod. U svakom društvu koji potpomaže industriju, bilo da je prosto ili složeno, vrednost prodajnog proizvoda mora da prevaziđe troškove proizvodnje da bi se stvorio kapital potreban za obnavljanje mašina i drugih instrumenata, da bi se razvijala i povećavala proizvodnja. Ali ovde nije reč o profitabilnosti proizvodnje. Na problem je da na motiv za proizvodnju nije društvena korisnost, nije zadovoljenje u procesu rada, već profit koji je proizveo iz investicija. Korisnost njegovog proizvoda za kupca ne mora uopšte da interesuje individualnog kapitalistu. Ovo ne znači da je kapitalista, psihološki govoreći, gonjen nezadržljivom pohlepom za novcem. Ovo može, ali ne mora da bude tako, jer to nije osnovno za kapitalistički način proizvodnje. U stvari, pohlepa se očigledno javljala kao motiv kapitalista u ranijoj fazi nego sada kada su vlasništvo i upravljanje uglavnom podeljeni i kada je cilj za postizanjem većih profita potčinjen želji za rastom i ekspanzijom i lažnim upravljanjem preduzećem.

U sadašnjem sistemu prihod može biti potpuno odvojen od ličnog napora ili službe. Vlasnik kapitala može da zaradi ne radeći. Suštinska ljudska funkcija razmene rada za prihod može da postane apstraktna manipulacija novcem radi sticanja više novaca. Ovo je očiglednije u slučaju odsutnog vlasnika jednog industrijskog preduzeća. Ne menja stvar da li on poseduje celo preduzeće ili samo jedan deo. U stvari, on stvara profit iz kapitala i rada drugih, a da sam ne ulaže nikakav napor. (...)

Otuđenje

Pod otuđenjem se razume način iskustva u kome ličnost doživljava sebe kao neko strano biće. Ona je, može se reći, postala otuđena sama od sebe. On ne doživljava sebe kao centar svoga sveta, kao stvaraoca sopstvenih dela, već su njegove radnje i njihove posledice postale njegovi gospodari, kojima se ona pokorava i koje mora da obožava. Otušena osoba nije u kontaktu sa samom sobom, kao što nije u kontaktu sa drugim osobama. Ona, kao i drugi, doživljava sebe kao što se doživljavaju stvari; čulima i zdravim razumom, ali u isto vreme ne uspostavljaju produktivnu vezu sa samom sobom i sa spoljnim svetom. Ovo predstavlja osnovni rezultat uticaja kapitalizma na ličnost čoveka. Ranije se reč –žaljenacija– upotrebljavala da označi nenormalnu osobu; ali na francuskom, alienado na španskom, starije reči koje su označavale psihopatsku, potpuno i apsolutno otušenu osobu.

U XIX veku reč –žaljenacija– upotreбили su Hegel i Marks ne misleći na stanje nenormalnosti, već na manje drastični i samootušnja, koji dozvoljava osobi da se razumno ponaša praktičnim stvarima, a koji ipak predstavlja jedan od najopasnijih društveno strukturnih defekata. U marksovom sistemu otušenjem se naziva ono čovekovo stanje u kome njegova –sopstvena delatnost postaje njemu otušnja sila, koja stoji iznad i protiv njega, umesto da on njom gospodari–.

Ali dok je upotreba reči –žaljenacija– u ovom opštem smislu skoro njegov datuma, pojam je mnogo stariji; to je isti pojam su proroci Starog zaveta označavali kao IDOLOPOKLONSTVO.

Proroci monoteizma nisu žigosali paganske religije kao idolopokloničke prvenstveno zbog toga što su one obožavale nekoliko bogova umesto jednog. Suštinska razlika između monoteizma i politeizma nije u BROJU bogova, već u činjenici samootušnja. Čovek troši svoju energiju, svoje umetničke sposobnosti da bi izgradio idol, a onda obožava taj idol, koji nije ništa do rezultat njegovog sopstvenog, ljudskog napora. Njegove životne snage slile su se u jednu stvar, a ta stvar, pošto je postala idol, ne doživljava se kao rezultat njegovog sopstvenog produktivnog napora, već kao nešto što je odvojeno od njega, iznad i protiv njega, što on obožava i čemu se potčinjava.

U idolopoklonstvu čovek se klanja delu sopstvenih ruku. Idol predstavlja njegove sopstvene životne snage u jednom otušenom obliku. (...)

Šta se dešava sa radnikom? Izrazićemo to rečima pažljivog posmatrača industrijske scene: –U industriji pojedinac ekonomski atom koji igra prema melodiji atomističkog upravljanja. Vaše mesto je upravo ovde, vi ćete sedeti ovako, vaše ruke će se kretati x santimetara u pravcu y radijusa, a vreme kretanja biće x minuta–.

ponavljana i nesvesna delatnost jer planeri, mikropokreta i naučna organizacija sve više odizumaju radniku pravo da misli i da se slobodno kreće

I monoteističke religije vratile su se, u velikoj meri, idolopoklonstvu. Čovek projektuje svoju moć ljubavi i razuma u boga; on ih ne oseća više kao sopstvene snage, a zatim moli boga da mu vrati ono što je projektovao u njega. Religiozni zahtev ranog protestantizma i kalvinizma jeste da čovek treba da se oseća prazan i osiromašen i da se pouzda u božju milost, tj. u nadu da će mu bog, moćda, vratiti deo njegovih kvaliteta, koje je on stavio u boga. (...) U fašizmu i staljinizmu potpuno otuđena osoba obožava jedan idol, a malo je važno kako se zove taj idol: država, klasa, kolektiv ili nešto drugo.

(...) O idolopoklonstvu ili otuđenju možemo govoriti ne samo u odnosu prema drugim ljudima već i u odnosu prema samom sebi, kada je osoba potčinjena iracionalnim strastima. Osoba koja je uglavnom motivisana svojom voljom za moć, ne doživljava više sebe kao bogato i neograničeno ljudsko biće, već postaje rob delimične tešnje u sebi, koju projekt spoljašnje ciljeve kojima je ožopsednuta. Osoba koja se predaje potpunoj strasti za novcem jeste opsednuta ovom tešnjom; novac je idol koji ona obožava kao projekciju jedne izolovane moći u sebi, tj. svoje gramzivosti. (...) Ono što je zajedničko svim ovim pojavama je obožavanje idola, obožavanje boga, idolopoklonička ljubav prema jednoj osobi, obožavanje političkog vođe ili države, obožavanje ispoljavanja iracionalnih strasti je jeste proces otuđenja. Činjenica je da čovek ne doživljava sebe kao nosioca sopstvenih snaga i bogatstva, već kao osiromašenu stvar koja je zavisna od njega, u koju je on projektovao svu svoju suvišnu supstanciju. (...)

Čovek je stvorio svet većih stvari (man made things) kakav nikada ranije nije postojao. On je stvorio komplikovan društvenu mašinu da bi upravljao tehnikom mašinom koju je sagradio. Pa ipak, cela ova tvorevina stoji iznad i izvan njega. On se ne oseća kao stvaralac i kao centar sveta, već kao sluga sudovinih robota, kojeg su njegovog ruke sagradile. A to su moćnije i veće snage koje on oslobađa, time se oseća nemoćniji kao ljudsko biće. (...)

A ta se dejava sa radnikom? Izrazimo to rečima pažljivog posmatrača industrijske scene: U industriji pojedinac pos ekonomski atom koji igra prema melodiji atomističkog upravljanja. Važe mesto je upravo ovde, vi ćete sedeti ovako, važe ruke će se kretati x santimetara u pravcu y radijusa, a vreme kretanja biće x minuta. Rad time postaje sve više ponavljana i nesvesna delatnost jer planeri, mikropokreta i naučna organizacija sve više odizumaju radniku pravo da misli i da se slobodno kreće. (...)

MENADŽER je takođe otuđen. Tako je da on upravlja celinom, a ne jednim delom, ali on je otuđen i od svog proizvoda kao neeg konkretnog i korisnog. Njegov cilj je da rentabilno uposli kapital koji su drugi investirali, mada, u poređenju sa starijim tipom vlasnika je menadžera, moderno upravljanje se mnogo manje interesuje za veličinu profita koji treba da se isplati kao dividende akcionarima nego za efikasan rad i proizvodnju preduzeća.

Pojam menadžera otkriva jednu od najznačajnijih pojava u otuđenoj kulturi, tj. pojavu BIROKRATIZACIJE. Birokratija upravlja i velikim preduzećima i vladinom administracijom. Birokrate su specijalisti za upravljanje stvarima i ljudima. Oni, ljudi kojima se upravlja, su objekti prema kojima se birokrate ne odnose ni sa ljubavlju ni sa mržnjom, već potpuno BEZLIČNO; menadžer je birokrata ne sme da oseća sve dok je u pitanju njegova profesionalna aktivnost; on mora da upravlja ljudima kao da su oni cifre ili stvari.

Nastaviće se

Odlomci su iz knjige ("Erich Fromm: Zdravo Društvo", Zagreb 1984, prevod Zagorka Golubović i Anđelija Todorović; Erich From: Djela u 12 svezaka; izdaju "Naprijed" Izdavačko trgovačka radna organizacija, Zagreb Plamotičeva 30, "Nolit" Izdavačka radna organizacija, Beograd, Terazije 27 i "August Cesarec" Izdavačka i tiskarska radna organizacija, Zagreb, prilaz JNA 57)